

פרק יב

הכבשים הקטנים של מזבח העולה

מזרחית...", וכן בתיאור עשיית עולת העוף (שם ו, ג): "עולת העוף כיצד הייתה נעשית? עלה בכבש ופנה לסובב, בא לו לקרן דרומית מזרחית, היה מולק את ראשה ממול עורפה...".

להלן נברר פרטים נוספים על כבשים אלו.

ב. שיפוע הכבשים - כיצד?

להלן דברי הגמרא העוסקת בעניינם של הכבשים הקטנים (זבחים סב, ב-סג, א):

"אמר רב יהודה: שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש, שבהן פונים ליסוד ולסובב, ומובדלין מן המזבח מלא נימא... אמר רמי בר חמא: כל כבשי כבשים שלש אמות לאמה, חוץ מכבשו של מזבח שהיה שלש אמות ומחצה ואצבע ושליש אצבע בזוטרתא".²

דברי רמי בר חמא מעלים מספר שאלות:

א. לאיזה כבשים הוא מתכוון במילים 'כבשי כבשים'? לכבשים הקטנים של המזבח או שמא לכבשים אחרים?

ב. האם כוונתו שחובה לבנות הכבשים דווקא ביחסים שציין, או שמא כוונתו לציין את מידות השיפוע שאין לעבור אותם, ואין לעשות כבשים תלולים מהם, אך מותר לעשות כבשים מתונים יותר, לפי יחס גדול יותר בין גובה הכבש לאורכו? ואולי הוא אף סובר שכאשר שיפוע הכבש מתון יותר - הרי זה עדיף?

רש"י (ד"ה אמר רמי) מסביר, שהסיבה שהשיפוע של הכבש הגדול (1:3.55) קטן מזה של שאר הכבשים (1:3) במקדש, היא העובדה שיעיקר העבודה - העלאת בשר הקרבנות, המזלגות, המחטות וכדומה - נעשית על גביו. ממילא כבש זה צריך להיות בעל שיפוע מתון יותר כדי שיהיה נוח יותר לעלות על גביו. מדבריו ברור שפירש את המושג 'כבשי כבשים' כשאר הכבשים במקדש, חוץ מהכבש הגדול, כולל הכבשים הקטנים היוצאים ממנו. כך פירשו גם תוס' במנחות (צז, ב ד"ה אל) והמאירי בעירובין (יט, ב).

למזבח העולה יש כבש גדול, שעליו עולים הכוהנים אל ראש המזבח. הכבש נמצא דרומית למזבח, וכדברי יחזקאל (מג, יז): "ומעלותיהו פנות קדים".¹

משמעות המילה "מעלותיהו" היא שהיו לו מעלות רבות, וכן פירשו הרד"ק והמצודת דוד שם. מכאן שלמזבח יש מספר כבשים, ולא רק כבש אחד. ואכן, כך אומר רב יהודה (זבחים סב, ב): "שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש [הגדול] שבהן פונים ליסוד ולסובב".

בפרק זה נברר כמה כבשים היו למזבח, מה תפקידם של כבשים אלו, היכן מקומם, ומהי צורתם. נעסוק בבירור העקרונות ההלכתיים של עשיית הכבשים למזבח, ולא רק בבירור היסטורי - כיצד היו הכבשים בעבר. לפי בירור עקרונות אלו אפשר לקבוע כללים לבניית כבשים למזבח, לאו דווקא על פי מה שהיה בעבר, אלא גם לפי מה שניתן לעשות כיום, גם אם בעבר צורת הכבש הייתה שונה.

א. תפקידם ומקומם של הכבשים הקטנים

רב יהודה לא מוסר לנו פרטים על צורתם ומקומם של כבשים אלו, אך בדבריו יש רמז על תפקידם, מאחר שהוא אומר שכבשים אלו מובילים לסובב וליסוד המזבח.

מדברי הראשונים (רש"י, תוס', ועוד) עולה, שכבשים אלו היו משני צידי הכבש הגדול: ממזרח לכבש הגדול היה כבש קטן שהולך לסובב, וממערב לו היה כבש קטן שהולך ליסוד.

הכוהנים צריכים להגיע לסובב כדי לתת שם את דמי החטאת על קרנות המזבח וכדי לעשות שם את עולת העוף, ולשם כך נעשה הכבש המזרחי, המוביל לסובב. לעומתו, הכבש הקטן, המערבי, המולך ליסוד, נעשה כדי לאפשר לכוהנים להגיע במהירות אל יסוד המזבח, כדי לשפוך את שיירי דם החטאת לתוך הנקבים שבפינה הדרומית מערבית של יסוד המזבח.

הכבש המוביל לסובב מוזכר כבר בתיאור עשיית החטאת (משנה זבחים ה, ג): "חטאות הציבור והיחיד... ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. כיצד? עלה בכבש ופנה לסובב, ובא לו לקרן דרומית

1. מילים אלו מתפרשות על ידי הגמרא (זבחים סב, ב) כתיאור מקומו של הכבש, דרומית למזבח.

2. בנוסח הגמרא שבפנינו גורס בזכרותא, אך במסורת הש"ס מביא גירסה בה כתוב בזוטרתא.

א. רש"י ורמב"ם - רש"י (סב,ב ד"ה שני כבשים) כותב: "אותו שפונין בו לסובב יצא במזרחו של כבש לימין ויוצא ומתחיל בשפולו של כבש ונמשך ועולה באלכסון עד שמגיע לסובב. והפונה ליסוד יוצא למערבו להוליך בו שירים של חטאת שיוורד מן המזבח פונה לשמאלו ליסוד דרומי ומתחיל לצאת בשפולו של כבש רחוק מן המזבח כדי שיהא נוח לשפע ולירד ליסוד".

אין בדברי רש"י תיאור מדויק של הנקודה שממנה מתחילים הכבשים לצאת מהמזבח ומה מידותיהם של כבשים אלו. אולם עולה מדבריו שכבשים אלו יוצאים שניהם מהכבש הגדול, אך לא באותה נקודה, שכן על הכבש המזרחי הוא כותב שיוצא משיפולי הכבש הגדול, ואילו ביחס לכבש המערבי הוא מוסיף שהוא יוצא רחוק מן המזבח.

נמצא שלדעתו נקודת היציאה של הכבש המזרחי מהכבש הגדול קרובה יותר למזבח מנקודת היציאה של הכבש המערבי מהכבש הגדול.

דבר נוסף שעולה מדברי רש"י הוא, שנקודת היציאה של הכבש המזרחי מהכבש הגדול נמוכה מגובה שש אמות (גובהו של הסובב), שכן רש"י מציין בדבריו שהכבש המזרחי הקטן עולה לסובב.

בספר 'מבואי הקדשים' כתב, שמהמשה בתמיד (א,ד) המתארת את מסלול הילוכו של הכהן התורם את הדשן, משמע ששום דבר אינו מפריע לכהן במהלך הילוכו מאז שירד מהכבש הגדול תוך כדי הילוכו אל בית הדשן הקטן הנמצא עשר אמות מתחילת הכבש הגדול. לכן הוא מסיק שהכבש הקטן המזרחי המוביל לסובב יוצא מהכבש הגדול לפחות לאחר עשר אמות מתחילת הכבש הגדול. ראוי לציין, שמידת המתנינות של הכבשים הקטנים לפי שיטה זו, היא גדולה: הכבש המזרחי אורכו 20 אמה וגובהו שלוש אמות, כך ששיפועו הוא 1:6.66, והכבש המערבי שהוא קטן יותר (כ-18 אמה) - שיפועו הוא 1:6. אלו כבשים מתונים, ולפי האמור לעיל, כשרותם אינה מוטלת בספק.

לגבי מספרם של הכבשים הקטנים, לדעת רש"י (סד,א ד"ה צבר את) היו שני כבשים קטנים בלבד - אחד לסובב ואחד ליסוד.

דעה זו מעוררת קושי, שכן חסרונו של כבש המגיע לסובב המערבי של המזבח מעורר בעיות לא מעטות, וכדלהלן: שפיכת שיירי דם החטאת החיצונה אל הנקבים שבפינת היסוד המערבי דרומי של המזבח נעשית לאחר מתן דמי החטאת על קרנות המזבח. הכהן מסיים את מתן הדמים בקרן המערבית דרומית, ואם כן, כדי שהכהן יגיע בקלות מהמקום שהוא עומד בו אל היסוד המערבי-דרומי

עוד עולה מדבריו, שהסיבה לקביעת שיפוע הכבש הגדול ביחס של 1:3.55 היא תפקידו ושימושו של הכבש. דבר זה מצביע על כך שקביעת השיפועים לא באה לומר שזה היחס היחיד, אלא להיפך: לא ניתן לבנות כבשים תלולים יותר, אך כבשים מתונים שהיחס שבהם בין גובה הכבש לאורכו גדולים יותר - ודאי הם טובים וכשרים.

דבר זה מסתבר, שכן תלילות הכבשים אינה דין תורה וגזרת הכתוב, אלא, הוראה הבאה ליצור מציאות אופטימלית לעבודה.

להלן נראה, שלהבנה זו משמעות רבה, כיון שהכבשים המוצעים על ידי הראשונים אינם בהכרח לפי היחס המדויק שבדברי רמי בר חמא, אך הם כן עונים לקריטריון שהציב, שככל שהשיפוע מתון יותר - הכבש מתאים יותר לתפקידו והוא כשר לעבודה.

על הנ"ל יש להוסיף, שבירושלמי עירובין (ז,ב) נאמר: "תני, כל כובשי כבשים עולה אמה וכונס אמה, חוץ מכיבושו של מזבח...". יש שפירש, שאין המדובר פה על שאר הכבשים במקדש ככלל או על הכבשים הקטנים שמצדי הכבש הגדול בפרט, אלא על הדרכה כללית לבוני כבשים ('כובשי כבשים'), בכל מקום שהוא (ספר 'שערי היכל' על מסכת זבחים, מערכה קמט).

לענ"ד אין זו כוונת הירושלמי, ועל אף שינוי לשונו, נראה שהוא מדבר על הכבשים הקטנים שלצד הכבש הגדול, וזאת משתי סיבות עיקריות:

א. אם כוונת הירושלמי הייתה לדבר על סתם בוני כבשים באופן כללי, הירושלמי היה כותב במפורש 'כל בוני כבשים'. שינוי הלשון 'כובשי כבשים' ביחס ל'כובשי כבשים' הוא שינוי מזערי, ולכן לא נראה שיש לדייק משינוי זה שתוכן העניין בירושלמי שונה מהאמור בבבלי.

ב. המשך הברייתא: 'חוץ מכיבושו של מזבח' מלמד שהירושלמי בא להבדיל בין הכבשים הקטנים לכבש הגדול, והנושא הוא כבשי המזבח וההבדלים ביניהם, ולא סתם הוראה כללית לבוני כבשים.

בכל אופן, כיון שהראשונים (רש"י, תוס', מאירי), לא הזכירו את גרסת הירושלמי, והסבירו את דברי רמי בר חמא על הכבשים הקטנים, אין לנו אלא לפסוק שהיחס המינימלי בין גובה הכבשים הקטנים לאורכם יהיה 1:3, וכל יחס גדול יותר - כשר ואף עדיף.

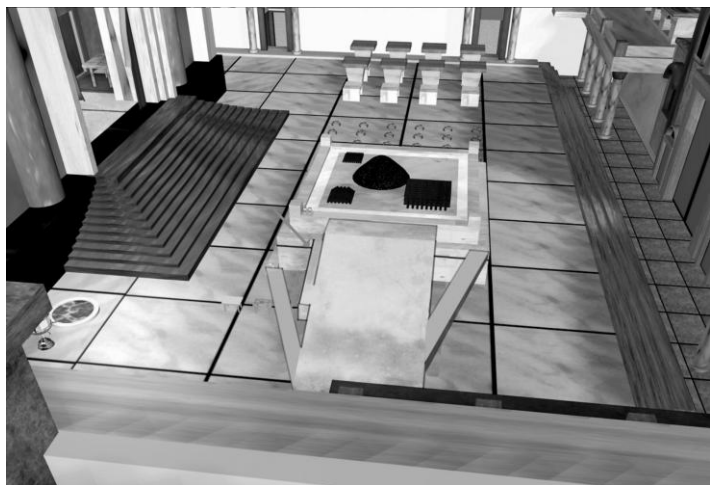
ג. גודלם ומספרם של הכבשים הקטנים

נחלקו הראשונים באשר לגודלם ומספרם של הכבשים הקטנים, ומספר שיטות בדבר:

המערבי מגיע רק ליסוד ולא לטובב (כס"מ ומהר"י קורקוס שם).

ב. תוס' - בניגוד לרש"י ולרמב"ם, לדעת תוס' (זבחים סד, א ד"ה יותר) היה כבש קטן נוסף שהולך לטובב שבצדו המערבי של הכבש הגדול. דרך כבש זה היה הכהן עולה לטובב כשעולת העוף הייתה נעשית בקרן המערבית דרומית, ודרכו היה יורד לאחר סיום מתן דמי החטאת כדי לשפוך את שיירי הדם. אמנם שיטת תוס' קשה קצת, שכן כבש זה אינו מוזכר מפורשות בדברי רב יהודה, אך למרות קושי זה, תוספות סוברים שהיה כבש כזה.

בספר 'חנוכת הבית' מיישב קושי זה בקביעה שרב יהודה דיבר אך ורק על הכבשים היוצאים מהכבש הגדול, ואילו כבש זה, השלישי במספר, יוצא מטובב המזבח (אל היסוד) ולא מהכבש הגדול.

הכבשים לפי שיטת תוס', כאשר תוס' מוסיפים כבש שלישי המסומן בחץ אדום.

גם לשיטה זו, ניתן לבנות כבשים שמידת השיפוע שלהם תהיה כזו המאפשרת עבודה כיאות, לפי הקריטריון שהציב רמי בר חמא.

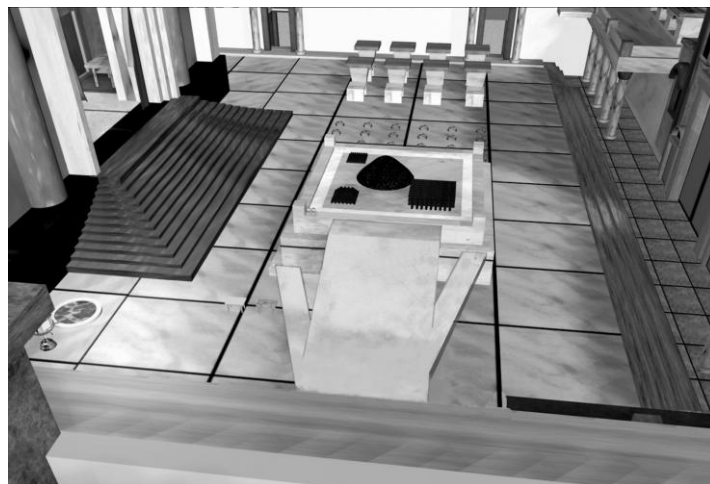
ג. תוי"ט - התוי"ט (זבחים ו, ג) מציג אפשרות אחרת המתיישבת הן עם דברי רב יהודה, והן עם הצרכים שעבורם יש להוסיף עוד כבשים קטנים למזבח. לדעתו היו רק שני כבשים קטנים שיצאו מהכבש הגדול, וכדברי רב יהודה: כבש קטן במזרח המוביל לטובב, וכבש שני במערב. אלא שהכבש שבמערב בנוי משני חלקים: חלק עליון שעולה מהכבש הגדול לטובב הדרומי מערבי של המזבח, וחלק תחתון המתחיל בתחילתו של כבש זה ויורד ליסוד.

כבש כזה פותר בנקל את בעיית שפיכת שיירי דם החטאת, וכן הוא מאפשר הגעה מהירה וקלה מהכבש הגדול לטובב הדרומי מערבי של המזבח, כאשר צריך לעשות שם את עולת העוף (כשזו רבה במזרח).

(הנמצא תחתיו), יש צורך, לכאורה, לעשות כבש נוסף, היורד מהטובב (במקום שהכהן עומד בו) אל היסוד. בהיעדר כבש שכזה, יאלץ הכהן לחזור על עקבותיו סביב כל המזבח, ולרדת על הכבש הגדול עד למקום שהכבש הקטן המגיע ליסוד יוצא ממנו, וללכת עליו. הליכה שכזו, לא רק שלא תקל על עבודת הכוהנים, אלא אף תגרום שכשהכהן יחזור על עקבותיו, הוא יפגוש בכהן אחר ההולך על הטובב כדי לתת את דמי החטאת או כדי להקריב את עולת העוף, ואם כן כיצד יעברו שניהם יחדיו על הטובב שרוחבו אמה בלבד?

למרות בעיה זו, לדעת רש"י (שם), לא היה כבש שהולך לטובב המערבי של המזבח. רש"י למד זאת מהעובדה, שניסוך היין והמים נעשים על ראש המזבח ולא על הטובב (סוכה מח, א). הוא מסיק מכך, שאין כבש מערבי שמולך לטובב, שכן אם היה כבש כזה, ניסוך היין והמים היו נעשים על הטובב ולא בראש המזבח.

ראוי לציין, שגם לשיטתו ניתן לחסוך מהכהן את החזרה על עקבותיו לאורך כל הטובב, שכן ישנו רווח בין הכבש הגדול למזבח, והכהן יכול ללכת על הטובב הדרומי, ולעבור מצדו המערבי של הטובב אל צדו המזרחי, וכך לרדת במהירות דרך הכבש המזרחי אל הכבש הגדול, וממנו אל היסוד הדרומי מערבי. אלא שפתרון זה אינו מתאים לכל הכוהנים, שכן כהן עב כרס יתקשה לעבור ברווח הצר שבין הכבש למזבח, וגם כהן שיוכל לעבור ברווח זה, יצטרך לצעוד לא מעט עד שיגיע ליסוד.

הכבשים הקטנים לפי שיטת רש"י והרמב"ם.

הרמב"ם (בית הבחירה ב, יד) הולך בדרכו של רש"י, ואלו דבריו: "ושני כבשים קטנים יוצאים ממנו שבהם פונים ליסוד ולטובב, ומובדלין מן המזבח כמלא נימא".

נמצא שגם לדעתו למזבח יש אך ורק שני כבשים קטנים, והכבש

נמצא שהתו"ט פירש שכוונת רמי בר חמא היא שהשיפוע צריך להיות בדיוק במידה שאמר, ועל כן הוא טורח להתאים את שיטתו לדברי רמי בר חמא. לענ"ד אין זו כוונת רמי בר חמא, כמבואר לעיל, וממילא התאמת שיפוע הכבשים לשיטתו פשוטה הרבה יותר.

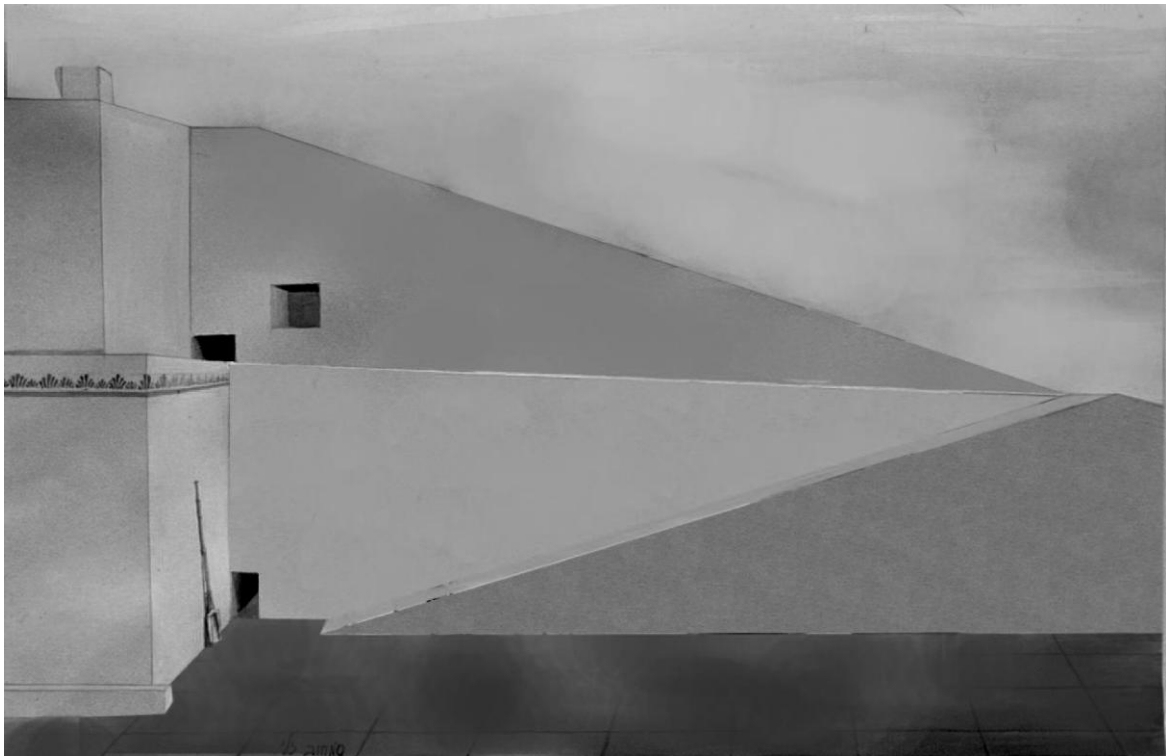
ד. סיכום

מלבד הכבש הגדול של מזבח העולה - יש גם כבשים קטנים, המשמשים לעליה לסובב ולירידה ליסוד. רמי בר חמא אומר שהשיפוע של הכבשים הללו הוא 1:3, וזה שיפוע חד יותר משיפועו של הכבש הגדול, שהוא 1:3.55. סיבת ההבדל, שהכבש הגדול משמש להעלאת אברים כבדים, ולכן עליו להיות מתון יותר. יחסים אלו אינם מוחלטים, ואם רוצים, אפשר, ואף עדיף, לבנות כבשים מתונים יותר.

מצינו בראשונים מספר אפשרויות לצורת הכבשים ומקומם. נראה ששיטת התו"ט היא השיטה הטובה ביותר מבחינת התפקוד והשימוש של הכבשים, אם כי אין חובה לבנות כבשים אלו דווקא כפי שיטתו, ומבחינה הלכתית ניתן לבנות כל כבש שיעמוד בדרישות המינימליות המתוארות בפרק, כאמור לעיל.

זאת ועוד, התוס' יו"ט בספרו צורת הבית (סימן מ"ד) אף מחשב מהיכן מתחיל הכבש המזרחי, על פי הנתון שמוסר רמי בר חמא על היחס בין גובה הכבש לאורכו: "כל כבשי כבשים שלוש אמות לאמה" (זבחים סג,א). לדעתו, דברי רמי בר חמא מוסבים על הכבשים שבמקדש, וכיון שגובהו של הסובב הוא שש אמות, ממילא אורכו של הכבש הימני הוא שמונה עשרה אמה, ומכאן שהוא מתחיל שתיים עשרה אמה לאחר תחילת הכבש הגדול. גם ביחס לכבש המערבי, כיוון שגובהו של היסוד הוא אמה, אורכו של הכבש הוא שלוש אמות, ומכאן שכבש זה יתחיל רק לאחר עשרים ושבע אמות מתחילת הכבש הגדול.³

יש להוסיף שלשיטתו מקום התחלת הכבש המזרחי, שתיים עשרה אמה מתחילת הכבש הגדול - מתאים לנאמר על דרך הילוכו של הכהן התורם את הדשן (תמיד פ"א מ"ד): "...הגיע לרצפה, הפך פניו לצפון, הילך למזרחו של כבש כעשר אמות, צבר את הגחלים על גבי הרצפה...". מפשט המשנה משמע שאין דבר המפריע להילוכו של הכהן, ועל כן הכבש היה יוצא אחר בית הדשן, דהיינו לאחר שתיים עשרה אמות.

הכבש המערבי לשיטת התוס' יו"ט, כאשר ניתן לראות שהכבש מגיע הן לסובב והן ליסוד בגלל שמשנה כיוון באמצע שיפועו.

3. משה חפץ, והראה שלדעת רש"י ותוס', דברי רמי בר חמא מכוונים לכבשים הקטנים שהיו בציודו של הכבש הגדול.

3. בספר חנוכת הבית (לר' משה חפץ) הקשה על התוס' יו"ט, כשלדעתו דברי רמי בר חמא אינם מתייחסים לכבשים הקטנים, ועל כן הכבשים הקטנים לא חייבים להיות ביחס של 1:3. בספר "עזרת כהנים" דחה את קושיותיו של ר'